

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

NACAK, N. (2019). Almancada Ad_{sonек}+Ad Birleşimlerinde Biçimbilimsel Açıdan Sözcük Yapımı. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (Özel Sayı) , 2141-2153.

Almancada Ad_{sonек}+Ad Birleşimlerinde Biçimbilimsel Açıdan Sözcük Yapımı*

Neriman NACAK**

Öz: Her dilin kendi dil yapısı içinde kendine özgü bir takım sözcük yapım yolları vardır. Almancada sözcük yapım yollarından birisi de birleşimdir. Almancada iki ya da daha fazla sözcüğün bir araya gelerek oluşturduğu birleşimler mevcuttur. Ancak bu çalışma ikili Ad+Ad birleşimleri ile sınırlandırılmış, diğer yapılar (ikileme, sayı birleşimleri) dâhil edilmemiştir. Ad+Ad birleşimleri biçimbilimsel açıdan incelenerek yapısal özelliklerine göre kendi içlerinde ana sınıflara ayrılmaktadır. Bu ana sınıflardan birisi de birinci ögenin türemiş, ikinci ögenin salt ad olduğu birleşimleri içeren Türemiş Ad+Ad yapısıdır. Söz konusu sınıf da birleşimi oluşturan öğelerin ortak yapısal özelliklerine göre kendi alt sınıflarına ayrılmaktadır. Bu çalışmada elde edilen alt sınıflardan Adsonек+Ad birleşimleri ele alınarak biçimbilimsel açıdan incelenmiş ve bu birleşimlerin sözcük yapım süreçleri araştırılarak yapısal özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Birleşimler Wahrig Deutsches Wörterbuch adlı sözlüğün 2011 baskısından derlenmiştir. Derlenen birleşimlerde, birleşimi oluşturan öğeleri anlamlı en küçük parçalarına, biçimbirimlerine ayırarak birinci ögenin hangi Almanca sonекlerle türediği de tespit edilmiştir. Böylelikle Almancadaki Adsonек+Ad sınıfındaki birleşimlerin kendi söz varlığı içerisindeki yapıları ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu nedenle çalışmaya başka dillerden Almancaya giren sözcük veya ekler dâhil edilmemiştir. Çalışmada biçimbilimsel çözümleme yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Biçimbilim, Morfoloji, Sözcük Yapımı, Biçimbirim.

Morphological Word Formation In Noun_{suffix}+Noun Combination

Abstract: Each language has its own word formation methods in its structure. One of the methods for word formation in German is combination. There are combinations of two or more words in German. However, this study was restricted to Noun+Noun combinations and other structures (reduplication, number combinations) were not included. Noun+noun combinations are examined morphologically and divided into main classes according to their structural characteristics. One of these main classes is the Derivative Noun+Noun structure, which contains the combinations where the first element is derived and the second element is a mere noun. In the class in question, it is divided into its own subclasses according to the common structural characteristics of the constituent elements. In this study, Nounsuffix+Noun combinations obtained from the subclasses were considered and examined morphologically and word formation processes of these combinations were searched and structural characteristics were tried to determine. Combinations were compiled from the 2011 edition of the Wahrig Deutsches Wörterbuch dictionary. In the compiled combinations, the elements that form the combination were divided into the smallest affixes and morphemes and it was determined that first element lexicalized from which German suffixes. Thus, it is aimed to reveal the structures within the own vocabulary of the combinations in the German

*) Bu makale Neriman Nacak'ın "Almancadaki İkili AD+AD Birleşimlerinde Biçimbilimsel Açıdan Sözcük Yapımı" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

**) Dr. (e-posta: neriman_nacak@hotmail.com) ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3737-6197.

Nounsuffix+Noun class. Therefore, no words or affixes from other languages were included in the study. Morphological analysis was used in the study.

Keywords: Morphology, Word Formation, Morpheme.

Makale Geliş Tarihi: 16.06.2019

Makale Kabul Tarihi: 10.12.2019

I.Giriş

Çağdaş dilbilimin başlangıcıyla birlikte dil birçok açıdan ele alınmış, yapısalcılığın da etkisiyle yapı çözümlemeleri ağırlık kazanmıştır. “*Biçimbilim, dilbilimin sözcüklerin yapısını inceleyen bir alt dalıdır. Sözcüklerin yapısı, en eski dil çalışmalarından itibaren dilcilerin ilgisini çekmiştir ama sözcük yapısı çalışmalarının bağımsız kuram, yöntem ve tekniklerle yapılmaya başlaması oldukça yeni zamanlara özellikle de 20. yy. 'a kalmıştır*” (Uzun, 2006, s. XI). Yapı çözümlemeleri ile ilgilenen biçimbilim (morfoloji) de böylelikle dilbilimde yerini alır. En genel tanımıyla dilbilimin alt alanı olan biçimbilim, sözcükleri anlamlı en küçük parçalarına ayırarak onları sınıflandırır, sözcüklerin içyapısını, çekimlerini, sözcük yapım süreçlerini araştırır (Elsen, 2014, s. 1).

Biçimbilimin temel kavramları olan biçim (Alm. *Morph*) ve biçimbirimden (Alm. *Morphem*) bahsetmek yerinde olacaktır. Biçim, “*biçimbirimin gerçekleşmelerinden her biri,*” (Vardar, 2002, s. 41) biçimbirim ise anlam taşıyan en küçük birimdir (Pelz, 1990) (Pelz, 1990, s. 105). Bu noktada iki kavram birbirinden ayrılmaktadır. Hilke Elsen biçimin ‘söz’ (parole), biçimbirimin de ‘dil sistemi’ (langue) düzleminde gerçekleştiğini ifade ederek biçim ile biçimbirim arasındaki farkı göstermektedir (Elsen, 2014, s. 15). Söz konusu bu iki düzlemde biçim ile biçimbirim arasında farkın nasıl ortaya çıktığını Nevin Selen ise şu şekilde açıklar:

Biz ilk olarak biçimbirimleri değil, aksine sadece “söz” ün anlam taşıyıcı bileşenlerini, yani “biçimleri” tespit edebiliriz. Başka bir deyişle “söz” ün, parçalarına ayırma yoluyla elde edilen fakat henüz sınıflandırılmamış birimlerini “biçim” olarak adlandırıyoruz. Biçimbirim terimini dil sisteminin birimleri olarak kullanıyoruz (Selen, 1983, s. 62).

O halde bir biçim, dil sistemi içerisinde sınıflandırılabilirdiği takdirde biçimbirime dönüşmektedir. Diğer bir deyişle, *Freundschaft* (dostluk, arkadaşlık) örneği ele alındığında *Freund+-schaft* şeklinde parçalarına ayrılmaktadır, ancak henüz bir sınıflamaya gidilmemiştir, yani biçimlerdir. Biçimbilimde biçimbirimler *bağımlı* (Alm. *freie Morpheme*) ve *bağımsız biçimbirimler* (Alm. *gebundene Morpheme*) olarak sınıflandırılırlar. Bağımsız biçimbirimler tek başlarına anlam taşıyan ve başka bir birime bağlı olmayan birimlerdir, ancak bağımlı biçimbirimler tek başlarına anlamı olmayan, bağlı olduğu birimle anlamlı hale gelen birimlerdir (Ernst, 2004, s. 108). *Freundschaft* örneğine dönecek olursak, *Freund* biçimbirimi kendi başına anlamı olduğundan ve herhangi bir birime bağlı olmadığından bağımsız, aynı zamanda temel biçimbirim; *-schaft* soneki ise bağımsız bir biçimbirime bağlı olduğundan bağımlı bir biçimbirimdir. Anlamsal açıdan da biçimbirimler *sözcüksel* (Alm. *lexikalische Morpheme*) ve *dilbilgisel biçimbirimler* (Alm. *grammatische Morpheme*) olarak sınıflandırılırlar. Sözcüksel

biçimbirimler {hund}, {freund}, {sie} gibi kendi başına anlamı olan birimlerdir, sözcüksel biçimbirimlerin aksine {-e} und {-st} gibi biçimbirimlerin anlamları ise dilbilgisel bağlamda saptanabilmektedir ve dilbilgisel biçimbirimler de sözcüksel olabilmektedir, fakat yine dilbilgisel bağlamda saptanabilmektedir (Ernst, 2004, s. 108). Peter Ernst biçimbirimlerin bağımlı-bağımsız, sözcüksel-dilbilgisel dağılımını tablo olarak şu şekilde göstermektedir:

Biçimbirimler	bağımsız	bağımlı
sözcüksel	{haus} {hund} {baum}	{sams-} {heidel-} {him-} {sonn-}
dilbilgisel	{sie} {wir} {dass} {und}	{-e} {-st} {-er} {ge- -en} (Ernst, 2004, s. 109)

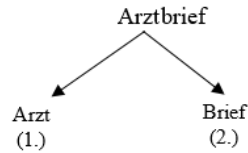
Açıklamalardan yola çıkarak *Freundschaft* örneğinde *Freund* (arkadaş) temel biçimbirimine *-schaft* soneki gelerek addan tekrar ad üretimi gerçekleşir. *Freund* biçimbirimi bağımsız sözcüksel biçimbirim, *-schaft* soneki ise bağımlı dilbilgisel biçimbirimdir ve sözcük üretimini sağlamaktadır. Bu şekliyle artık biçimler dil sistemi içerisinde sınıflandırılmıştır.

Biçimbilimde bahsedilen biçimbirimler örneklerde olduğu gibi anlamlı en küçük parçalarına ayrılarak, işlevlerine göre sınıflandırılırlar. Böylelikle sözcüklerin çekimleri, oluşum süreçleri tespit edilebilmektedir.

II. Sözcük Yapımı (Alm. Wortbildung) ve Sözcük Yapım Yolları

Sözcük yapımı biçimbilimin bir alt kolu olarak karşımıza çıkar. Sözcük yapımı inceleme alanına birleşimler, önekler ve sonекler gibi sözcük yapım ekleri girmekte ve bu alan sözcüksel biçimbirimler ile sözcük yapım eklerinden oluşan karmaşık sözcüklerin yapısını ele almaktadır (Altmann, 2011, s. 17). Sözcük yapımı, sözcüklerin çekimsel durumlarının aksine sözcük yapım süreçleriyle ilgilenen bir alan olarak belirir. O halde sözcük yapımı, genel bir ifadeyle sözcük yapım süreçlerini araştıran, yeni sözcüklerin üretimiyle ilgilenen, onları betimleyen bir alandır.

Her dil kendi dil dizgesine göre bir takım sözcük yapım yollarıyla sözcük üretimini gerçekleştirir. Kaynaklarda Almancadaki sözcük yapım yolu ile ilgili farklı sınıflamalar bulunmaktadır. Ancak Katrin Lindner bu dizge içerisinde Almancada *birleşim*, *türetme* ve *evrişim* olmak üzere üç temel sözcük yapım yolu olduğunu belirtir (Lindner, 2014, s. 132). Çalışmada da söz konusu üç ana başlık temel alınmıştır. *Birleşim* (Alm. *Kompositum*, *Komposition*, *Zusammensetzung*), en genel tanımıyla en az iki temel biçimbirimin bir araya gelmesiyle gerçekleşen oluşumlardır (Elsen, 2014, s. 61):

{Arzt}: ad, bağımsız sözcüksel biçimbirim

{Brief}: ad, bağımsız sözcüksel biçimbirim

Arztbrief: doktor raporu

Örnekte de görüldüğü üzere iki temel biçimbirim yan yana gelerek birleşim gerçekleşmektedir. Birleşimler yapısal olarak farklı sözcük türlerinin bir araya gelmesiyle oluşabilmektedir. *Arztbrief* birleşiminde Ad+Ad birleşimi söz konusudur.

Yapısal özelliklerinin dışında birleşimlerde anlam da önemli bir etkidir. Çünkü birleşimlerde iki biçimbirimin anlamsal bir ilişki kurarak bir araya geldiği durumlar da mevcuttur. Bu noktada içözekselle (Alm. *endozentrische Komposita*) ve dışözekselle birleşimlerden (Alm. *exozentrische Komposita*) bahsetmek yerinde olacaktır. İçözekselle birleşimlerde anlam, birleşimi oluşturan biçimbirimlerin ya da öğelerin anlamlarından saptanabilir, ancak dışözekselle birleşimlerde ise anlam, birleşimi oluşturan öğelerle saptanabilir durumda değildir (Knipf-Komlósi, V. Rada, & Bernáth, 2006, s. 89-90). Söz konusu durumu Elsen, *Haustür* ve *Rothaut* örnekleriyle açıklar. *Haustür* (ev kapısı) birleşiminde *Haus* (ev)+*Tür* (kapı) bağımsız sözcüksel biçimbirimleri bir araya gelerek birleşimin genel anlamını belirler ve içözekselle birleşimdir, aynı zamanda birinci öge ikinci ögenin ne tür bir kapı olduğunu da belirtir; diğer yandan *Rothaut* (Kızıl derili) birleşimi ise *rot* (kırmızı)+*Haut* (deri) şeklinde parçalarına ayrılabilir durumdadır. Ancak bu birleşimde ne kırmızı derisi olan bir insan ne de bir tür deri kastedilmektedir, bu nedenle de dışözekselle birleşim özelliği gösterir (Elsen, 2014, s. 44). Aslında birleşimi oluşturan öğeler arası *nedencilik* (Alm. *Motiviertheit*) söz konusudur. *Haustür* birleşimin anlamı ile birleşimi oluşturan öğelerin anlamı arasında ilişki bulunur. Bernd Nauman üç tür nedencilikten bahseder: *Haustür* gibi birleşimler gösterilenle nedenli birleşim özelliği gösterirler. Diğer yandan birleşimi oluşturan öğelerin birinin nedenli olduğu birleşimler de yarı nedenli (Alm. *teilmotiviert*) birleşim özelliği gösterirler (*Geizkragen*, cimri kimse (*Geiz*: cimri+*kragen*: yaka). Bazı birleşimlerde ise birleşimi oluşturan öğelerle birleşim arasında anlam belirgin değildir. Bu tür birleşimler artık kalıplaşmıştır (Alm. *idiomatisiert*): *Hochzeit*, düğün (*hoch*: yüksek+*zeit*: zaman) (Naumann, 2000, s. 36-37).

Sözcük yapım türlerinden bir diğeri ise *türetme*dir (Alm. *Ableitung*, *Derivation*) Almandaca türetme bilindiği üzere sözcük yapıcı biçimbirimlerle (Alm. *Wortbildungsmorpheme*) gerçekleşir. Diğer bir deyişle bu türetmeleri gerçekleştiren sözcük yapıcı biçimbirimler önekler (Alm. *Präfixe*: *unähnlich*→*un*+*ähnlich*) sonekler (Alm. *Suffixe*: *freundlich*→*freund*+*lich*) ve içeklerdir (Alm. *Infixe*) (Pelz, 1990, s. 117).

Almandaca bir bağımsız sözcükselle biçimbirim sadece önek ya da sonek olarak türeyebildiği gibi her ikisini birden alarak da türeyebilir, yani türetme kaplayıcı eklerle (Alm. *Zirkumfixe*: *unfreundlich*→*un*+*freund*+*lich*) gerçekleşir (Ernst, 2004, s. 119). Bu tür türetmeler, yani sözcük yapıcı biçimbirimlerden biriyle gerçekleşen türetmeler kaynaklarda *açık türetme* (Alm. *explizite Derivation*), diğer yandan herhangi bir ek almadan kökteki sesin değişmesiyle gerçekleşen türetmeler ise *kapalı türetme* (Alm. *implizite Derivation*) olarak adlandırılırlar: *besuchen*→*Besuch* (Naumann, 2000, s. 52)

Görüldüğü üzere bu tür yapılarda içsel bir türetme söz konusudur. Böylelikle yeni sözcük oluşumları gerçekleşir.

En genel tanımıyla sözcük türü değişimi söz konusunun olduğu diğer bir sözcük yapım yolu da *evrişim*dir (Alm. *Konversion*). Evrişimde bir biçimbirim sözcük türü, herhangi bir sözcük yapıcı biçimbirimlerden birini almadan değişir ve bu noktada iki tür evrişimden söz etmek mümkündür: *biçimbilimsel evrişim* (fiil→ad: *rufen*→*der Ruf*) ve *sözdizimsel evrişim* (fiil→ad: *schreiben*→*das Schreiben*) (Fleischer & Barz, 2012, s. 89-90).

III. Almancadaki Ad_{sonек}+Ad Birleşimlerinde Biçimbilimsel Açıdan Sözcük Yapımı

Ad+Ad birleşimleri, ortak yapısal özelliklerine göre *Salt Ad+Ad Birleşimleri**, *Türemiş Ad+Ad Birleşimleri*, *Ad+Türemiş Ad Birleşimleri*, *Türemiş Ad+Türemiş Ad Birleşimleri* olmak üzere dört ana sınıfa ayrılmıştır. Aynı sınıftaki sözcükler biçimbilimsel açıdan incelenmiştir. Her sınıf da kendi içinde alt sınıflara ayrılmaktadır. *Ad_{sonек}+Ad Birleşimleri* de *Türemiş Ad+Ad Birleşimleri* sınıfının alt sınıflarından biridir.

Her dil kendi yapısına göre bir takım sonекlerle türeterek sözcük üretimini sağlamaktadır. Almancada da kendi dil yapısına göre birçok sonек bulunmaktadır. Bu duruma göre Almancadaki yerli ekler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Yerli sonекler				
-bold	-er	-in	-nis	-tel
-chen	-erich -rich	-lein	-s	-tum
-e	-heit -igkeit -keit	-ler	-sal -sel	-ung (Elsen, 2014, s. 83-87)
-ei -elei -erei	-i	-ling	-schaft	
-el	-ian -jan	-ner	-sche	

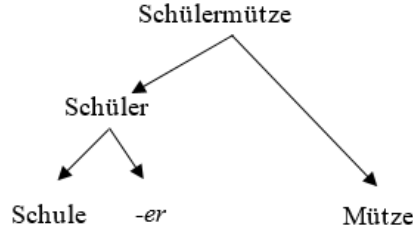
Ad_{sonек}+Ad birleşimlerinde birinci ögenin bu yerli eklerden hangileriyle türediği, ne tür biçimbilimsel yapılar sergilediği ve ortak özellikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda sözcük yapım süreçleri de tespit edilmiştir. Bu çalışmaya yabancı ekler dâhil edilmemiştir. Çalışmaya aynı zamanda herhangi bir sözcük türünden türeyerek adlaşan birleşimler de çalışma dışında tutulmuştur. Birleşimler anlamlı en küçük parçalarına kadar ayrılarak biçimbilimsel yöntemle incelemek amaçlanmıştır.

* Salt Ad+Ad” ifadesi, birleşimi oluşturan her iki adın da sıfat, fiil gibi başka bir sözcük türünden türetilmediğini vurgulamaktadır.

IV. Ad_{sonек}+Ad Birleşimleri

Ad_{sonек}+Ad birleşimlerinin yapısal özelliği, birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin sonек olarak ad türetimini gerçekleştirmesidir. İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim salt ad durumundadır ve türememiştir. Bu özelliği ile daha önce bahsedilen sınıflardan ayrılmaktadır.

Sonekler de önekler gibi bağımsız sözcüksel biçimbirime eklenen bağımlı sözcük yapıcı biçimbirimler, diğer bir deyişle yapım ekleridir. Böylelikle sözcük üretimini sağlarlar. Bu ekler ister önek ister sonек olsun bir temel biçimbirime bağlanarak işlev yüklenirler. Almancada önekler gibi bir takım farklı sonекler bulunur. Bunlar arasında yer alan *-er* en üretken sonекlerden biri olarak görülür (Ülkü, 1980, s. 101). Ad_{sonек}+Ad birleşimleri yapısında da *-er* sonеkiyle türetmeler gözlemlenmiştir:

Schülermütze (öğrenci şapkası) birleşiminde olduğu gibi birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim *Schule*, *-er* bağımlı dilbilgisel biçimbirimini alarak addan yine ad türetimi gerçekleşir. Ancak temel biçimbirimde *Schüleer* gibi birleşim olamayacağından biçimbirimin sonundaki *-e* sesi düşmekte (*Schule*), aynı zamanda kökteki ses de değişmektedir (*Schüler*).

Birinci bağımsız biçimbirimdeki *-er* sonеki tablodaki örneklerde de olduğu gibi addan ad türetimi gerçekleştirir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Fleischerhund	<i>büyük köpek</i>	<i>Fleischer</i>	<i>Hund</i>
		<i>Fleisch</i> <i>-er</i>	
Schäferhütte	<i>çoban kulübesi</i>	<i>Schäfer</i>	<i>Hütte</i>
		<i>Schaf</i> <i>-er</i>	
Seilerbahn	<i>ip imalat alanı</i>	<i>Seiler</i>	<i>Bahn</i>
		<i>Seil</i> <i>-er</i>	
Schiffermütze	<i>gemici şapkası</i>	<i>Schiffer</i>	<i>Mütze</i>
		<i>Schiff</i> <i>-er</i>	

-er sonеkinin işlevlerinin arasında kişi tanımlamaları yaparak birçok meslek adlarını da oluşturduğu belirtilmektedir (Ülkü, 1980, s. 101). Yukarıdaki ve toplanan diğer birleşimlerde de *-er* sonеki bu işlevi yüklenir:

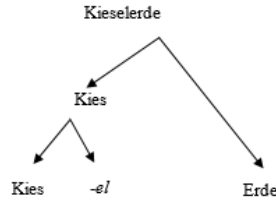
<i>Fleisch: et</i>	→	<i>Fleischer: kasap</i>
<i>Schaf: koyun</i>	→	<i>Schäfer: çoban</i>
<i>Schule: okul</i>	→	<i>Schüler: öğrenci</i>
<i>Schiff: gemi</i>		<i>Schiffer: gemici</i>
<i>Seil: ip, urgan</i>	→	<i>Seiler: ipçi</i>

Tablodaki diğer birleşimlerden farklı olarak *Fleischerhund* (büyük köpek) birleşiminde, *Fleischer* biçimbirimi birleşimden bağımsız ele alındığında *-er* sonekinin işlevi devam ettiği görülür. Ancak birleşimde ise birinci öge kişi ya da meslek tanımlaması anlamından uzaklaşır ve birleşim yarı nedenli birleşim özelliği gösterir.

Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimde *-er* sonekiyle türetme gerçekleşirken kökteki sesler de değişmektedir (*Schaf-Schäfer; Shule-Schüler*). *-er* sonekinin adlarda da üretken olduğu görülür.

Birleşimlerde birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimden addan ad türeten diğer sözcük yapıcı biçimbirim ise *-ei* sonekidir. Eldeki verilere göre birinci ögede *-ei* soneki *Arzneibuch* (ilaçların formüllerini veren resmi kitap, kodeks) ve *Arzneipflanze* (şifalı bitki) birleşimlerinde bulunmaktadır. Birinci bileşen *Arznei* biçimbiriminin *Arzt* ile bağlantısı bulunur, fakat burada türetme söz konusu olup olmadığı belirsizdir.

Birinci bağımsız biçimbirimdeki soneklerden bir diğeri ise *-el* ekidir:

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere birinci öge *-el* sonekiyle türemektedir. İkinci öge ise salt ad durumundadır. Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin *-el* sonekiyle türedigi diğer bileşimler ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Ärmelstreifen	<i>koldaki şerit (rütbe işareti)</i>	<i>Ärmel</i>	<i>Streifen</i>
		<i>Arm</i> <i>-el</i>	
Eichelhäher	<i>alakarga</i>	<i>Eichel</i>	<i>Häher</i>
		<i>Eiche</i> <i>-el</i>	
Kieselglas	<i>kuvars camı</i>	<i>Kiesel</i>	<i>Glas</i>
		<i>Kies</i> <i>-el</i>	
Ringelgans	<i>Baltık kazı</i>	<i>Ringel</i>	<i>Gans</i>
		<i>Ring</i> <i>-el</i>	

Tablodaki örneklerde de olduğu gibi birinci bileşen *-el* sonekiyle türemektedir. Bu türetim sonekinin eklemeli olduğu birime “küçültme” anlamı yüklemesi özelliklerinden biridir ve bu bağlamda çok üretken bir sonек sayılmamaktadır (Fleischer & Barz, 2012, s. 200). Örneklerde *Ringelgans* (Baltık kazı) birleşimi bu özelliği doğrular niteliktedir. *Ringelgans* birleşiminde de küçültme işlevi görülür: *Ring: halka, çember; Ringel: halkacık, çembercik, küçük halka*, diğer bir anlamı da *bukledir*. Bir kaz türü, aynı zamanda küçük ve siyah olan Baltık kazlarının boynunda beyaz küçük halka bulunmasından dolayı benzerlik ilişkisiyle *Ringelgans* gibi bir birleşim gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Diğer yandan *Ringelblume* (*aynısefa çiçeği, kadife çiçeği*) gibi bir birleşimde ise birinci bağımsız biçimbirim anlamı kaybolmakta, ikinci bağımsız biçimbirim kendi anlamını korumaktadır. Bu nedenle de birleşim yarı nedenli birleşim özelliği gösterir. Genel olarak birleşim bir tür çiçek adıdır.

Bazı durumlarda *-el* sonekinin ‘aitlik’ (Alm. *Zugehörigkeit*) işlevinde olduğu da belirtilmektedir (Fleischer & Barz, 2012, s. 200). *Eichel, Kiesel* ve *Ärmel* biçimbirimleri birleşimden bağımsız ele alındığında bu özellikleri göze çarpar: *Eiche: meşe, Eichel: meşe palamudu; Kies: çakıl, Kiesel: çakıl taşı, Arm: kol, Ärmel: elbise kolu, Eichelhäher* birleşiminin anlamlı en küçük parçası *Eiche* biçimbirimidir, *Eicheel* gibi bir türeme olamayacağından *Eiche* biçimbirimi ve *-el* soneki ile birleşirken *-e* sesinin düştüğü görülür. Birleşimlerde ise; *Eichelhäher, alakarga, kestane kargası (ilk öge alakargaların neyden beslendiğini belirtir), Kieselglas, kuvars camı (billurlaşmış silisin doğada yaygın türü), Ärmelstreifen, koldaki şerit (rütbe işareti)* anlamını taşırlar. Görüldüğü üzere bileşenler arasında nedenli bir birleşim söz konusudur. Sonекle birleşim gerçekleşirken kökteki ses değişimleri de belirgindir: *Arm, Ärmel*. Diğer yandan Vural Ülkü, *-el* sonekinin bazı durumlarda, değişiklik belirgin olmadığı için türetme işlevinin bulunmadığını ve bu tür sözcüklerin artık kök gibi (*der Gürtel: kemer*) kullanıldığını belirtir (Ülkü, 1980, s. 97). Oluşturulan bu sınıfta da bu tür yapılar bulunmaktadır: *Gürteltier* birleşimi *Gürteltier→Gürtel→Gurt+-el+Tier* şeklinde çözümlenebilir görünse de *Gürtel* biçimbirimi türemiş değil kök olarak değerlendirileceğinden *Gürtel+Tier (tatu, bir hayvan türü)* şeklinde yapı çözümlenmesi daha doğru olacaktır.

Soneklere *-chen* sonekinin küçültme işlevinin olduğu bilinmektedir. Vural Ülkü, küçültme yapılırken genellikle temel sözcükteki ünlü sesin değiştiğini (Alm. *Umlaut*), fakat bazı durumlarda istisnaların da olduğunu belirtir. Aynı zamanda *-chen* sonekinin bazı oluşumlarda artık küçültme işlevinin olmadığını, kalıplaşmış olabileceğini, diğer yandan *Mädchen* (*kız*) gibi örneklerde yeni özel bir anlam kazandığını da eklemektedir (Ülkü, 1980, s. 92-93). *Mädchen* bağımsız sözcüksel biçimbirimi anlamlı en küçük parçalarına ayrıldığında *Magd* biçimbirimden türediği ortaya çıkmaktadır, ancak artık küçültme durumu belirtmemektedir.

Diğer örneklerde ise birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimlerdeki *-chen* sonекinin küçültme işlevinde olduğu görülür:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim		İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Schäpfchenwolke	yumak bulut	Schäpfchen		Wolke
		Schaf	-chen	
Schiffchenarbeit	mekik işi	Schiffchen		Arbeit
		Schiff	-chen	
Riemchenschuh	ince bantlı sandalet	Riemchen		Schuh
		Riemen	-chen	

Birleşimlerde *Schaf*, koyun, *Schäpfchen*, kuzu; *Schiff*, gemi; *Schiffchen*, küçük gemi, mekik; *Riemen*, uzun ince bağ, kayış, kemer, *Riemchen*, ince bantlı sandalet anlamındadır. Fakat *Schäpfchenwolke* (yumak bulut) ve *Schiffchenarbeit* (mekik işi) birleşimlerinde birinci sözcük ile birleşimin işaret ettiği şey arasında benzetme ilişkisi kurulduğu görülür. *Schaf*→*Schäpfchen* biçimbiriminde ise kökte ses değişimi söz konusuysen, *Schiff*→*Schiffchen* örneğinde ses değişimi görülmemektedir. *Riemchen* biçimbiriminde ise (*Riemen*→*Riemchen*) herhangi bir ses değişimi bulunmamaktadır.

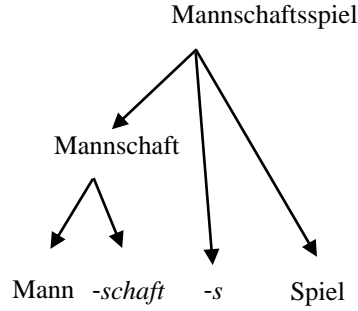
Birinci bağımsız biçimbirimdeki sonекlerden bir diğeri ise *-heit* ekidir: *Kindheitstraum* birleşimi **Kind+heit**; *Kindheit+-s-+Traum* şeklinde parçalarına ayrılabilir. Vural Ülkü, adların türetiminde *-heit* sonекinin ‘beraberlik’ (Alm. *Gemeinschaft*) ya da ‘topluluk’ (Alm. *kollektive Bedeutung*) anlamı yüklediğini belirtir; fakat bununla birlikte *Gottheit* (Tanrı) ya da *Kindheit* (çocukluk dönemi) gibi türetmelerin yalıtılmış oluşumlar (Alm. *isolierte Bildungen*) olduğunu da ekler (Ülkü, 1980, s. 107). *Kindheitstraum* (çocukluk hayali) birleşimi bu özelliği yansıtmaktadır. Bununla birlikte birleşim durumlarında *-heit*, *-ion*, *-ität*, *-keit*, *-schaft* gibi sonекlerden sonra araya *-s* birleştirme eki aldığı belirtilmektedir (Donalies, 2007, s. 31). İki bağımsız biçimbirim birleşirken araya *-s* birleştirme ekinin geldiği *Kindheitstraum* birleşiminde de görülür.

Birleşimlerde birinci bağımsız biçimbirimde *-in* sonеkiyle de türetim gerçekleşmektedir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim		İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Fürstinmutter	prensin annesi	Fürstin		Mutter
		Fürst	-in	
Königinmutter	ana kraliçe, kral ya da kraliçenin annesi	Königin		Mutter
		König	-in	
Königinwitwe	dul kraliçe	Königin		Witwe
		König	-in	

-in sonekinin, *eril adlardan dişil adlar* oluşturma işlevinin yanı sıra ,eş' işlevinin de bulunduğu bilinmektedir. *Fürstinmutter* birleşiminde *eril addan dişil ad'* (*Fürst: prens; Fürstin: prenses*), *Königinmutter* (*ana kraliçe; kral ya da kraliçenin annesi*) ve *Königinwitwe* birleşimlerinde eş işlevinde (*König: kral; Königin: kraliçe*) olduğu göze çarpar. Bu sınıfta birinci bileşendeki -in sonekiyle türetmeler etkin değildir.

Bu sınıftaki üretken eklerden birisi **-schaft** sonekidir;

Mannschaftsspiel (*takım oyunu*) birleşimi anlamlı en küçük biçimbirimlerine ayrıldığında yukarıdaki gibi bir çözümleme söz konusudur. Birleşimde birinci ögenin -schaft sonekini alarak addan yine ad türetimi gerçekleştiği görülür.

Birinci bağımsız biçimbirimdeki **-schaft** soneki aşağıdaki birleşimlerde de görülmektedir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Birleştirme Eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Erbschaftssteuer	miras vergisi	Erbschaft Erbe -schaft	-s-	Steuer
Erbschaftsteuer	miras vergisi	Erbschaft Erbe -schaft	-	Steuer
Körperschaftssteuer	kurumlar vergisi	Körperschaft Körper -schaft	-s-	Steuer
Landschaftsbild	doğa resmi, peyzaj	Landschaft Land -schaft	-s-	Bild
Mannschaftsgeist	ekip ruhu takım ruhu	Mannschaft Mann -schaft	-s-	Geist
Meisterschaftsspiel	şampiyonluk, final maçı	Meisterschaft Meister -schaft	-s-	Spiel

-schaft sonekinin bir durumu belirtme (*Freundschaft: dostluk→Freund+-schaft*) 'topluluk' (*Mannschaft: takım, ekip→Mann+-schaft*) ya da 'yer' adı oluşturma (*Ortschaft: köy, yerleşme merkezi, kasaba→Ort+-schaft*) gibi işlevleri bulunur (Ülkü,

1980, s. 128-129). Tablodaki birleşimlerde de bu tür bir ilişki görmek mümkündür. Bu nedenle de örnekler nedenli birleşim özelliği sergiler. Diğer yandan iki bileşen bir araya gelirken birinci ögenin sonundaki sesin düşebileceği daha önce de belirtilmişti. Bu duruma ek olarak bağımsız bir biçimbirim ile bağımlı bir biçimbirim birleşirken de birinci öğede ses düşmesi de söz konusu olabilir. Bu duruma örnek olarak, *Erbschaftssteuer* birleşimi verilebilir: *Erbe* biçimbirimi *-schaft* bağımlı biçimbirimini alırken sondaki *-e* sesini yitirir. Öte yandan *Erbschaftssteuer* birleşiminde *-s* birleştirme eki söz konusu iken *Erbschaftsteuer* birleşiminde söz konusu değildir. Bazı birleşimlerde *-s* ekinin birleştirme işlevinin yanı sıra anlam ayırıcı (örn. *Landmann*; çiftçi, *Landsmann*; vatandaş) özelliği bulunur (Naumann, 2000, s. 17). Fakat *Erbschaftssteuer* ile *Erbschaftsteuer* arasında *-s* birleştirme ekinin herhangi bir anlam ayırıcı özelliği bulunmamaktadır. Her iki birleşim de ‘*miras vergisi*’ anlamındadır. *Körperschaft* (*Körper+schaft*) biçimbirimi, *Körper* biçimbiriminden tamamen farklı anlama bürünür; *Körper*; *vücut*, *beden*, *cisim* anlamındayken türetme sonrasında *Körperschaft*; *meclis*, *kurum* vb anlamlara gelmektedir. Diğer yandan birleşim sırasında *-schaft* sonekinden sonra araya *-s* birleştirme eki gelebilmektedir. Diğer örneklerde de birinci bağımsız biçimbirim *-schaft* sonekiyle türemekte ve ikinci bağımsız biçimbirim ile birleşirken hepsinde araya *-s* birleştirme eki (*Landschaftsspiel*, *Mannschaftsgeist*, *Meisterschaftsspiel*) gelmektedir.

V. Sonuç

Türemiş Ad+Ad Birleşimleri sınıfının alt sınıflarından olan Ad_{sonек}+Ad birleşimleri sınıfının özelliği birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimlerin sözcük yapıcı soneklerden biriyle türemiş, ikinci bağımsız biçimbirimin ise salt ad durumunda olmasıdır. Söz konusu sonekler aynı zamanda bağımlı dilbilgisel biçimbirimlerdir. Yapılan inceleme ve çözümlmelerden hareketle Ad_{sonек}+Ad birleşimleri sınıfının özellikleri şu şekildedir:

- Kuşkusuz Almancada sonекler, aynı zamanda sözcük yapıcı biçimbirimler daha önce belirtildiği üzere sınırlı değil, sayıca fazladırlar. Ad_{sonек}+Ad birleşimleri sınıfında birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimlerin aşağıdaki yerli sonекlerle türediği görülmektedir:

Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimdeki yerli sonекler	
<i>-chen</i>	<i>-heit</i>
<i>-el</i>	<i>-in</i>
<i>-er</i>	<i>-schaft</i>

- Birleşimleri oluşturan birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimlerde Almancadaki sözcük yapım yollarından türetme söz konusudur.
- Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimlerde türetim açık türetme (Alm. *explizite Ableitung*) ile gerçekleşmektedir.
- Elde edilen bu sınıfta birinci öğedeki addan ad türetiminde diğer eklere göre *-er* ve *-schaft* sonекlerinin daha üretken olduğu gözlemlenmiştir.

- Söz konusu olan eklerin üstlendiği işlevler bazı birleşimlerde devam ettiği görülmektedir. Bazı birleşimlerde ise birleşimden bağımsız düşünüldüğünde eklerin işlevleri yine devam eder, ancak birleşimde birinci öge anlamından uzaklaşır ve yarı nedenli birleşim (*Fleischerhund: büyük köpek*) özelliği görülür. Çoğu örneklerde ise nedenli birleşim özelliği (*Schäferhütte: çoban kulübesi*) söz konusudur.
- Bazı durumlarda türetme durumunun belirgin olmadığı ve bu tür sözcüklerin kök gibi kullanıldığı daha önce belirtilmiştir. Bu durumda *Gürteltier* gibi bir birleşim *Gürt+el+Tier* şeklinde değil de *Gürtel+Tier* şeklinde birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimi kök gibi ele alarak çözümlenebilir hale gelmektedir.
- Bağımsız bir biçimbirim ile bağımlı bir biçimbirim birleşirken birinci ögede ses düşmesinin (*Erbe+schaft*) gerçekleştiği durumlar da söz konusudur.
- Bazı birleşimler gerçekleşirken araya bir birleştirme eki gelebilmektedir. Bu eklerin birleştirme özelliğinin yanı sıra anlam ayırıcı özelliğinin de (örn. *Landmann; çiftçi, Landsmann; vatandaş*) bulunduğu da belirtilmiştir. Ancak eldeki verilere göre *Erbschaftssteuer* ile *Erbschaftsteuer* birleşimlerinde -s birleştirme ekinin herhangi bir anlam ayırıcı özelliği bulunmamaktadır. Her iki birleşim de 'miras vergisi' anlamındadır.

Elde edilen birleşimler anlamlı en küçük parçalarına kadar bölünmüş, biçimbilimsel özellikleri, sözcük yapım süreçleri araştırılmıştır. Yapılan incelemeye göre de birleşimi oluşturan öğelerden birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimlerin hangi soneklerle türediği, bu eklerin ne tür işlevler yüklediği belirtilmiş ve birleşimlerdeki özellikleri de örneklerle açıklanmıştır.

Kaynaklar

- Altmann, H. (2011). *Prüfungswissen Wortbildung, (3. durchgesehene Aufl.)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlage.
- Donalies, E. (2007). *Basiswissen Deutsche Wortbildung, (1. Aufl.)*. Tübingen und Basel: A. Francke Verlag.
- Duden. (2014). *Herkunftswörterbuch, Etymologie der deutschen Sprache, (5. neu bearbeitete Aufl.), Band 7*. Berlin: Dudenverlag.
- Elsen, H. (2014). *Grundzüge der Morphologie des Deutschen, (2. aktualisierte Aufl.)*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter Verlag.
- Ernst, P. (2004). *Germanistische Sprachwissenschaft, Eine Einführung in die synchrone Sprachwissenschaft des Deutschen*. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandel.
- Fleischer, W., & Barz, I. (2012). *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache, (4. Aufl.)*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter Verlag.
- Knipf-Komlósi, E., V. Rada, R., & Bernáth, C. (2006). *Aspekte des deutschen Wortschatzes, Ausgewählte Fragen zu Wortschatz und Stil*. Budapest: Bölcsész Konzorcium.

- Lindner, K. (2014). *Einführung in die Germanistische Linguistik*. München: C.H. Beck.
- Naumann, B. (2000). *Einführung in die Wortbildungslehre des Deutschen, (3. neubearbeitete Aufl.)*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Pelz, H. (1990). *Linguistik für Anfänger, (9. Aufl.)*. Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag.
- Selen, N. (1983). *Phonologie Morphologie Syntax der deutschen Sprache*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No: 329.
- Uzun, N. E. (2006). *Biçimbilim: Temel Kavramlar, (1. Baskı)*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Ülkü, V. (1980). *Affixale Wortbildung im Deutschen und Türkischen, Ein Beitrag zur deutsch-türkischen kontrastiven Grammatik (Almancada ve Türkçede Eklerle Kelime Teşkil)*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 294.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Wahrig. (2011). *Deutsches Wörterbuch, (9. Aufl.)*
- <https://www.nedirnedemek.com/>
- <https://www.suupso.de/>
- <https://tr.langenscheidt.com/almanca-ingilizce/>